

LIVIU REBREANU

Pădurea spânzuratilor

Prefață și dosar critic de
Lucian Pricop

EDITURA LIVIU REBREANU
București

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

REBREANU, LIVIU

Pădurea spânzuraților / Liviu Rebreanu ; pref. și dosar critic de Lucian Pricop ; – București : Editura Liviu Rebreanu, 2017

ISBN 978-973-1898-41-4

Pricop, Lucian (pref.)

821.135.1-31

CUPRINS

Prefață (Lucian Pricop)	7
Fișă biobibliografică	13
Referințe critice	15
Cartea întâi	21
Cartea a doua	80
Cartea a treia	132
Cartea a patra	178

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

CARTEA ÎNȚÂI

1

Sub cerul cenușiu de toamnă ca un clopot uriaș de sticla aburită, spânzurătoarea nouă și sfidătoare, însipătă în marginea satului, întindea brațul cu ștreangul spre câmpia neagră, înțepătă ici-colo cu arbori aramii. Supravegheata de un caporal scund, negricios, și ajutați de un țaran cu față păroasă și roșie, doi soldați bătrâni săpau groapa, scuipându-și des în palme și hâcând a osteneală după fiecare lovitură de târnacop. Din rana pământului groparii zvârleau lut galben, lipicios...

Caporalul își răsucea mustățile și se uita mereu împrejur, cercetător și cu dispreț. Privelîștea îl supără, deși căuta să nu-și dea pe față nemulțumirea. În dreapta era cimitirul militar, încunjurat de sârmă ghimpată, cu mormintele aşezate ca la paradă, cu crucile albe, proaspete, uniforme. În stânga, la câțiva pași, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă, ca și cum de multă vreme nici un mort n-ar mai fi intrat acolo și nici n-ar mai vrea să intre nimeni... Satul Zirin, cartierul diviziei de infanterie, se ascundeau sub o pânză de fum și de pâclă, din care de-abia scoteau capetele, sfioase și răsfirate, vârfuri de pomi desfrunziți, câteva coperișe țuguiate de paie și turnul bisericii, spintecat de un obuz. Spre miazañoapte se vedea ruinele gării și linia ferată ce închidea zarea ca un dig fără început și fără sfârșit. Șoseaua, însemnată cu o dungă dreaptă pe câmpul mohorât, venea din apus, trecea prin sat și se ducea tocmai pe front...

— Urâtă țară aveți, muscale! zise deodată caporalul, întorcându-se spre gropari și uitându-se cu necaz la țaranul care se oprișe să răsuflă. Auzi?... Țara... locurile... *niet* frumos! adăogă apoi, arătând cu mâna ținutul și stâlcindu-și graiul spre a se face mai înțeles.

Țaranul holbă ochii, nedumerit, cu un zâmbet umil, bolborosind ceva pe rusește.

— Nu pricepe ăsta, don căprar, limba noastră, zise atunci un soldat, îndreptându-se de șale.

— Nici nu-i vina lor că țara-i păcătoasă, adăogă îndată celalalt soldat, proptindu-se în lopată.

Toți trei militari priveau acumă cu mare dispreț la țăranul care, neînțelegând vorbele străine, plecă rușinat capul în groapa cu fundul galben, adâncă de vreo jumătate de metru.

— Ei ce stați? Ce leneviți? strigă deodată caporalul, luându-și seama, Astă-i groapă? Nu vi-e rușine?... Uite-acu pică convoiul... și nici groapa nu-i gata!... Ori vreți să dau eu de dracu din pricina voastră?... Hai! Pune osul, nu te holba la mine!

— Așa-i, bine zici, don căprar, mormăi un soldat, izbind cu târnăcopul într-un bolovan. Dar nici asta nu-i armată, don căprar... S-ajungem noi gropari... de...

Oamenii se așternură degrabă pe muncă, în vreme ce caporalul, mulțumit, răspunse iarăși mai prietenos:

— Soldatul trebuie să facă de toate în război, că de aceea-i războiul război... Ori aici, ori pe front, ori la spital, tot la război se socotește... De ce nu zici mai bine că am avut noroc cu întârzierea?... Ce ne făceam dacă soseau la patru, cum era ordinul? Ne lua naiba pe toți... Ce-i drept, sunt militar vechi, dar n-am mai pomenit să spânzură oameni aşa, aproape pe întuneric...

Apoi tăcu brusc. Privirea lui se oprișe asupra spânzurătoarei, al cărei braț parcă amenința pe oamenii din groapă. Și în aceeași clipă ștreangul prinse a se legăna ușor... Caporalul simți un fior rece și întoarse repe de capul. Atunci însă văzu crucile albe, în linii drepte, din cimitirul militar și, buimăcit, făcu stânga împrejur, dând iarăși cu ochii de mormintă în cimitirul satului... Fu cuprins de o frică sugrumătoare, ca în față unor stafii. Se stăpâni totuși în curând și, scuipând cu scârbă, murmură:

— Ce viață mai e și asta... Încotro te uiți, numai moarte și morminte și morți...

Un vânt tomnatec, umed și trist, începu să bată dinspre satul amețit de ceată, aducând pe aripi zvonuri de gemete înăbușite. Din văzduhul cenușiu picura atâtă pustietate, că, simțindu-și sufletul împovărat, caporalul încremeni cu față spre turnul bisericii, cu privirea pierdută, fără să bage de seamă că pe cărarea cimitirului se aprobia un ofițer. Își veni în fire de-abia când auzi pașii. Tresări și, întorcându-se la gropari, le zise cu glasul încă răgușit de neliniște:

— Dați zor, băieți, că vine un domn ofițer... De-acumă trebuie să sească și convoiul... Of, barem de-am scăpa mai repede!... Degeaba, astă nu-i treabă de militar!

Ofițerul se aprobie șovăitor. Vântul îi flutura pulpanele mantalei, împingându-l parcă spre o țintă nedorită. Era mijlociu ca statură și avea puțină barbă, care-i dădea o înșățire de militan sedentar, deși altfel nu părea mai mult de treizeci și cinci de ani. De sub casca de fier lătăreță,

fața lui rotundă și bălaie apărea chinuită, mai cu seamă din pricina ochilor cafenii, mari și ieșî din orbite, care priveau înfrigurați stâlpul spânzurătoarei, fără să clipească, cu un nesațiu bolnăvicios. Gura, cu buzele cărnoase, era strânsă într-un spasm dureros, tremurător. Mâinile îi atârnau țepene, aproape uitate.

Caporalul îl primi cu un salut militaresc, bătându-și zgomotos călcâiele bocancilor. Ofițerul se opri la cățiva pași, răspunse dând ușor din cap și, mereu cu privirea la ștreang, întrebă:

— La ce oră e hotărâtă execuția?

— La ora patru a fost, trăiți, domnule căpitan, răspunse caporalul atât de tare, că ofițerul întoarse repede ochii spre dânsul. Dar văd că e cinci și încă n-au sosit...

— Da... da, murmură căpitanul coborând privirea asupra groparilor care săpau tăcuți, cu capetele în pământ. Apoi întrebă iar, mai sigur: și cine va fi spânzurat?

— Noi nu putem ști, domnule ofițer, zise caporalul cam încurcat. Se aude c-ar fi un domn ofițer, dar nu putem ști mai bine...

— Și pentru ce fel de vină? stăruî ofițerul, privindu-l cercetător, aproape mânos.

Caporalul se zăpăci de tot și răspunse șovăind, cu un zâmbet de milă amară:

— De, domnule căpitan... noi de unde să știm? În război viața omului e ca floarea, se scutură te miri de ce... Păcatele-s multe, de la Dumnezeu, și oamenii nu iartă...

Căpitanul se uită lung la dânsul, mirat parcă de vorbele lui, și nu mai întrebă nimic. Ridicând însă ochii și văzând iar spânzurătoarea, se retrase cățiva pași ca în față unui vrăjmaș amenințător. În aceeași clipă, pe cărarea dinspre sat, răsună un glas aspru și poruncitor:

— Caporal!... Gata, caporal?...

— Gata, domnule locotenent! strigă caporalul, întorcându-se, cu mâna la cozoroc.

Locotenentul, în ulană strânsă pe corp și cu guler de blană sură, venea foarte grăbit, aproape alergând, și vorbind mereu:

— Gata tot, caporal? Convoiul a pornit adineaori și în câteva minute va fi aici... Dar plutonierul unde-i? De ce n-a venit înainte?... Dacă eu, care n-am nici o însărcinare directă, m-am putut ostensi...

Tăcu brusc văzând pe căpitanul străin și necunoscut, care-l privea ncliniștit. Locotenentul salută și înaintă până la marginea groapei, izbucnind apoi foarte nervos și cu vocea zgârietoare:

— Scăunelul, caporal! Unde-i?... Ce te uiți ca un nerod?... Pe ce vrei tu să se urce condamnatul?... Ce oameni! Atâtă nepăsare n-am mai văzut... Din pământ să-mi scoți un scăunel, ai înțeles? Și în două minute să fii înapoi!... Aide, mișcă, ce mai caști gura?!

Caporalul porni fuga spre sat, în vreme ce locotenentul, aruncând o privire căpitanului, care stătea deoparte, urmă mai potolit:

– Cu astfel de oameni nu batem noi Europa... Unde nu-i conștiința datoriei pentru oameni și cărți

Vorbind, trecu lângă stâlpul de brad, chiar sub ștreangul nemîșcat. Examină groapa mormâind ceva, nemulțumit, și pe urmă, ridicând ochii, apucă cu amândouă mâinile funia ce-i atârna deasupra capului, parcă ar fi vrut să încerce dacă-i destul de solidă. Întâlnind însă privirea speriată a căpitanului, dădu drumul ștreangului, rușinat și umilit. Mai stătu acolo câteva clipe, nehotărât, apoi deodată merse drept în fața străinului, prezentându-se:

– Locotenent Apostol Bologa...

– Klapka, îl întrerupse căpitanul, cu mâna întinsă. Otto Klapka... Adineorî am sosit, și tocmai de pe frontul italian... În gară am aflat că aveți o execuție și, nici nu-mi dau bine seama cum, iată că am nimerit aici...

În glasul căpitanului tremura o sfială atât de neascunsă, că locotenentul, fără să vrea, se simți cuprins iar de rușinea de adineorî și, încurcat, zise cu o vioiciune silită:

– Va să zică sunteți mutat la divizia noastră?

– Da... la al cincizecilea de artillerie de câmp...

– A, chiar în regimentul nostru! strigă Bologa deodată, cu bucurie neprefăcută. Atunci, bine-ați venit!

Fața căpitanului se însenină, parcă în sinceritatea locotenentului s-ar fi dezvăluit un om nou. Privirile lor se încrucișără într-o licărire de simpatie. O clipă. Apoi Klapka avu o cutremurare și întrebă aproape însri-coșat:

– Pe cine spânzurați?

În ochii lui Apostol Bologa, albaștri și adânci în cap, se aprinse o mândrie stranie. Răspunse cu o indignare abia stăpânită:

– Un sublocotenent ceh, Svoboda... mai mare rușinea pentru corpul ofițeresc... A fost prins tocmai când era să treacă la dușman, înarmat cu hărți și planuri. Rușinos și revoltător!... Nu-i aşa? adăogă după că-teva clipă, fiindcă Klapka tăcea.

– Mda... da, poate, zise căpitanul, tresăriind nesigur.

Răspunsul îndoieinic îndărji pe Bologa. Începu să vorbească atunci cu o volubilitate care se vedea că nu-i e firească, vrând parcă să convingă cu orice preț:

– Am avut onoarea să fac parte din Curtea Marșală care l-a judecat și, prin urmare... De altfel nici el n-a tăgăduit. Nici vorbă, față de dovezile definitive, ar fi fost zadarnică orice apărare... A fost de un cinism într-adevăr nemaipomenit. N-a deschis gura toată vremea și n-a vrut să răspundă măcar la întrebările președintelui... Ne-a privit sfidător, pe

rând, cu un fel de dispreț falnic... Chiar sentința la moarte a primit-o zâmbitor și cu niște ochi... Firește, asemenea oameni nu se spăimântă nici de moartea infamantă... Când l-a prins, într-un unghi mort, o patrulă comandată de ofițer, a vrut să se împuște... Ce dovedă mai palpabilă, decât încercarea de sinucidere? Curtea l-a condamnat la moarte în unanimitate, fără discuție, atât a fost de vădită crima... Eu însuși, deși sunt o fire excesiv de șovăitoare, de data aceasta am conștiința pe deplin împăcată, absolut pe deplin...

Klapka, buimăcit mai ales de asprimea glasului, murmură:

– O, Doamne... dovezile... când e vorba de o viață de om...

Pe buzele subțiri, cu colțuri supte ale locotenentului răsări un amestec de ironic și de dispreț:

– Uitați, domnule căpitan, că suntem în război și pe front!... O viață de om nu e îngăduit să primejduiască viața patrici!... Dacă ne-am călăuzi după considerații sentimentale, ar trebui să capitulăm în fața tuturor... Se vede însă că sunteți ofițer de rezervă, altfel n-ați vorbi așa despre o crimă...

– Da, adevărat, se grăbi Klapka cu teamă. Am fost avocat... în vreme de pace... Acum însă...

– Și eu sunt ofițer de rezervă, întrerupse locotenentul cu mândrie. Războiul m-a smuls din mijlocul cărților, de la Universitate, unde aproape pierdusem contactul cu viața reală. Dar m-am dezmeticit repede și mi-am dat seama că numai războiul e adevăratul generator de energii!

Căpitanul zâmbi, ca și când răspunsul i s-ar fi părut ridicol, și zise cu glas blajin, colorat de o ironie blândă:

– Și eu care credeam că războiul e un ucigaș de energii!

Apostol Bologa roși ca o fecioară și nu îndrăzni să se uite în ochii căpitanului. Se simțea jignit până în măduva oaselor și căuta în minte un răspuns aspru, care să pună capăt convorbirii. Atunci însă sosi găfăind caporalul, cu un scăunel fără spetează.

– Un moment, domnule căpitan, rosti Bologa triumfător, întorcându-se spre caporalul asudat, parcă îiar fi adus mântuirea. E prea înalt, nu vezi? strigă apoi mâniaos. Cum să se cătere condamnatul pe asemenea... În sfârșit, ce-mi fac eu sănge rău când nici nu e în atribuțiile mele execuția?... Să vedeți voi ce va zice domnul general, să țineți minte!... Acuma ce mai stai? Aide, potrivește cel puțin locul și trage mai sus funia!... Ce oameni!

Ridică mâinile, revoltat, și-i întoarse spatele. Se potoli însă brusc, zărinde pe cărarea dinspre sat un grup de ofițeri care se apropiau cu o gravitate solemnă. În frunte venea însuși comandantul diviziei, mic, gras, cu picioarele scurte și foarte roșu la obraz, bătându-și nervos cărămbul cizmei cu o cravașă, în vreme ce preotul militar, un căpitan

burtos, cu mustați sură, îi explica ceva gesticulând larg cu mâna dreaptă, în care ținea o foaie de hârtie...

Vine convoiul... Uite și generalul! șopti Bologa, clipind repede către căpitanul care se dădea mai înapoi, ca dinaintea unei năluci neasteptate.

Locotenentul alergă întru întâmpinarea generalului și, salutând, raportă cu importanță:

— Întâmplător am venit mai devreme, excelență, și am constatat că lipsea scăunelul...

— Lipsea? repetă generalul cu o privire nemulțumită spre pretorul care se uita desesperat la Bologa.

— Am luat însă imediat măsuri de îndreptare, se grăbi să adăgo locotenentul, ca să scape pe pretorul uluit din încurcătură.

Totuși, pretorul simți că generalul s-a supărăt și, murmurând o scuză, își iuți pașii, ca să ajungă cel dintâi la locul execuției și să se îndințeze cum i-s-au împlinit ordinele. Dintr-o aruncătură de ochi văzu tot, fără a se sinchisi de caporalul înțepenit într-o salutare înfricoșată. Vru să se întoarcă zâmbitor spre generalul care sosea, dar deodată își aduse aminte și întrebă îngrijorat:

— Călăul unde-i, caporal?

— Noi nu știm, domnule căpitan, răsunse caporalul. Noi am avut ordin să facem groapa și...

— Cum nu știi, dobitocule? se răsti pretorul cuprins de spaimă și răcind aproape furios: Dar unde-i plutonierul? Ce-a făcut plutonierul?... Plutonier!... Închipuiți-vă, excelență, n-avem călău! adăogă, în culmea zăpăcelii, către generalul care tocmai sosise aproape de groapă. Eu degeaba iau toate măsurile reglementare, căci oamenii nu-și mai fac datoria!

Un plutonier, cu fața cenușie și uscată, veni în fuga mare și se opri tremurând lângă stâlpul spânzurătoarei.

— Ce-ai făcut, ticălosule? Unde-i călăul? se repezi pretorul, scrâșnind dinții. Am să te... am să...

— Treizeci de zile închisoare! interveni generalul, smulgându-și mustața stângă și amenințând cu cravașa. Acuma însă trebuie comandat un om numai de căciat...

— Caporal, tu vei fi călăul! zise pretorul repede, mai ușurat.

— Domnule căpitan, vă rog cu supunere, iertați-mă... bolborosi căporalul, îngăbenind. Eu, domnule căpitan, vă rog cu supunere...

Pretorul nici nu-l auzi, ci se apropie de general ca să se mai plângă, drept explicație, de nedisciplina oamenilor. Generalul însă, cu o indig-nare stăpânită, îl întrepruse scurt, mormăind:

— Vom vorbi mai târziu... Acuma, la datorie!

Pe cărarea sură, în coborârea grăbită a înscrierii, grosul convoiului se legăna încet. Condamnatul, înfășurat într-o mantie verzuie, cu gulerul ridicat, cu o pălărie civilă în capul plecat, păsea mașinal la brațul unui preot militar bătrân, încunjurat de patru soldați cu baioneta la armă. Urmau grupuri de ofițeri și soldați, de-a valma, aduși de pe front îndințis ca să vază execuția, toți cu căști de război și în uniforme murdare, cu miros greu de tranșee, răsfirați în voie, încât coada ajungea până aproape de marginea satului.

Sub spânzurătoare, caporalul aștepta smirnă, cu ochii tulburi, în vreme ce plutonierul îi șoptea și-l învăță cum și ce are de făcut.

Vântul umed se înțeță, măturând pământul, împiedicându-se în mormintele cimitirului, zgâlțâind pe oamenii care se apropiau...

Apoi preotul se opri la marginea groapei cu osânditul care, văzând lutul galben și cleios, avu o zguduire scurtă.

— Dumnezeu e bun și mare, îi bolborosi la ureche preotul, speriat, întinzându-i crucea la buze.

— Pe dincolo, părinte... vă rog! răsună iarăși glasul pretorului, nerăvos și răgușit. Trebuie ordine... Plutonier, ia seama! Nu-ți știi datoria?

Mersul convoiului se iuți ca la comandă și în câteva clipe se făcu o roată de oameni în jurul spânzurătoarei. Toți tăceau însă parcă le-ar fi fost frică să nu tulbure somnul unui bolnav istovit de suferințe. Doar zgomotul de pași nerăbdători se amesteca în gemetele vântului stăruitor...

— Doctore, doctore, durează mult? șopti Apostol Bologa, agățându-se de brațul medicului, care se zbătea să-și deschidă trecere printre soldații îngrämdăți.

— Ai să vezi... acuma nu-i vreme de... răsunse doctorul plăcărit. Puțin loc, hei, ce Dumnezeu... Faceți-mi loc, băieți!

Bologa izbuti să se strecoare, pe urmele medicului, până la picioarele groapei, în fața spânzurătoarei. Gâțul îi era uscat și amar, iar inima îi se frâmânta într-o emoție aproape dureroasă. Se simțea mulțumit că va vedea tot și, ca să-și potolească nerăbdarea, se uită împrejur, căutând cunoșcuți și prieteni printre zecile de fețe tăbăcite de război și schimbozis sub povara căștilor de oțel... Generalul stătea în dreapta, numai la vreo trei pași, ursuz, nemîșcat. Mai încolo însă, locotenentul Gross trepida fără astămpăr, urmărind cu atenție desperată toate mișcările condamnatului, care-i fusese bun prieten. Văzând pe Gross, Bologa își aduse aminte de căpitanul străin de adineatori și îl descoperi la spatele generalului, ținându-se cu mâna de falca, neclintit ca o mustrare.

„Ce om!, se gândi Bologa cu necaz. Vine de la gară de-a dreptul aici și tot el vrea să-mi dea lectii de umanitarism, parcă eu aş fi o fieră sau...“

În clipa aceea o mână îi strânse brațul.

– A, Cervenco! murmură Bologa, întorcându-se. Tu, aici?... Mă mir... Desigur că n-ai venit de bunăvoie... Știi că eu am făcut parte din Curtea Martiașă?

Căpitanul Cervenco nu mai apucă să răspundă, căci în văzduh țâșni brusc glasul pretorului, mult mai ascuțit și mai tăios ca adineaori:

– Toată lumea trei pași înapoi!... Loc!... Loc!...

Oamenii, spăimântați parcă de zgomotul care îndrăznea să străpungă tăcerea, se îmbulziră și se retraseră cățiva pași. În locul gol din jurul groapei rămase numai generalul, pe când, lângă stâlpul cioplit, condamnatul privea drept înainte, mânăind bland digul care închidea orizontul. Bologa, cu inima strânsă, se uita acuma drept în ochii lui mari, negri, fierbinți... Și văzu deodată că omul de sub streang se întoarce spre preotul înmărmurit și-l auzi foarte deslușit zicând:

– Vreau să mor mai repede...

Generalul încruntă din sprâncenele-i stufoase și îmbinate, spunând pretorului:

– Vezi ce dorește...

Dar condamnatul ridicase acuma peste capetele oamenilor și parcă nici nu mai auzi întrebarea pretorului care, aşteptând zadarnic un răstimp, izbuclui speriat:

– Gata?... Atunci... da... atunci...

Și, uitându-se jignit spre general, pași pe movila de lut proaspăt de la marginea groapei, desfășură hârtia ce i se boțise în mâna și citi sentința Curții Martiale a diviziei, care osândeau la moarte prin streang pe sublocotenentul Svoboda, pentru trădare și dezertare la dușman. Glasul îi sună gol și prefăcut, de două ori se încurcă, drept care generalul îi aruncă două priviri scrutătoare, iar la sfârșit răguși, parcă ar fi răcnit din răspunderi o zi întreagă.

Apostol Bologa se făcu roșu de luare-aminte și privirea i se lipise pe față condamnatului. Își auzea bătăile inimii, ca niște ciocanci, și casca îi strângea țeasta ca și când i-ar fi fost mult prea strâmtă și îndesată cu sila. O mirare neînteleasă îi clocotea în creieri, căci în vreme ce pretorul însăși crimele și hârtia îi tremura între degete, obrajii sublocotenentului de sub streang se umplură de viață, iar în ochii lui rotunzi se aprinse o strălucire mândră, învăpăiată, care parcă pătrundeau până în lumea cealaltă... Pe Bologa, la început, privirea aceasta îl înfricoșă și îl întărătă. Mai pe urmă însă simți limpede că flacăra din ochii condamnatului i se prelinge în inimă ca o imputare dureroasă... Încercă să întoarne capul și să se uite aiurea, dar ochii omului osândit parcă îl fascinaseră cu privirea lor disprețuitoare de moarte și înfrumusețată de o dragoste uriașă. În cele din urmă, Bologa se aștepta ca gura condamnatului să se deschidă și să scoată un strigăt îngrozitor de izbăvire,

întocmai ca cei dintâi credincioși care, în clipa morții silnice, vedeaau pe Hristos...

Pretorul îndoi repede hârtia și, punând-o în buzunar, mormăi ceva obosit. Atunci platonierul se apropiu de condamnat și-i șopti foarte umil:

– Mă rog... mantaua...

Svoboda, fără să-l privească, lepădă îndată mantaua și rămasec într-o haină civilă, cu gulerul răsfrânt, care-i lăsa gol gâtul alb, subțire și lung. Pe urmă scoase pălăria, își neteză părul pe frunte și sărută lacom crucea din mâna preotului, închinându-se repede... Se uită împrejur o clipă, puțin uluit, ca și când ar fi uitat ceva. Apoi, cu o licărire de bucurie, își aduse aminte și se sui pe scăunelul de lângă stâlpul de brad. Cu privirea lucitoare, cu față albă și luminată, părea că vrea să vestească oamenilor o izbândă mare.

– Ade, băiete, nu-ți fie frică, murmură platonierul înfricoșat către caporalul scund, luându-l de spate și împingându-l ușor spre condamnat.

Caporalul se apropiu dărădind, neștiind ce să facă. Se uită înapoi și, la un semn al platonierului, întinse brațele spre streang.

– Jos tunica! strigă atunci generalul, cu voce groasă. Militarul în uniformă nu poate fi călău!

Într-un minut caporalul întinse iarăși mâinile spre funie, numai în cămașă și cu capul gol, ca un al doilea osândit. În răstimp însă Svoboda își potrivise singur lațul pe gât, parcă ar fi încercat un guler neobișnuit.

– Trage scaunul! șopti iarăși platonierul.

Caporalul smulse năuc scăunelul de sub picioarele condamnatului. Brațul spânzurătoarei părăsi și trupul începu a se zvârcoli în căutarea unui sprijin. În ochi lucirea stranie, arzătoare, pâlpâia mai puternic, cu tremurări grăbite, din ce în ce mai albă... Bologa vedea bine cum bulbi ochilor se umflau și se învințeau, și totuși privirea își păstra strălucirea însuflarește, parcă nici moartea n-ar fi în stare să-o întunecă sau să nimicească...

Platonierul mai spuse ceva caporalului care, desesperat, se repezi și, cu amândouă mâinile, cuprinse picioarele spânzuratului, zguduindu-l încă de spasmuri nătângă.

– Dă-i drumul! strigă pretorul speriat. La o parte!... Ce faci?

Doctorul, lângă Apostol Bologa, stătea cu ceasornicul în mâna, numărând vremea. Perdelele negre ale amurgului se lăsau acuma tot mai grăbite. Vântul se oprișe brusc, ca un alergător sosit în fața unei prăpăsti. Apoi, prin pânza tăcerii ce se urzea, străpunse deodată un ofstat prelung, ca o chemare...

Dar numai Bologa se întoarse și văzu un soldat cu o urmă de rană grea în obraz, cu față scăldată în lacrimi, gemând de milă. Vru să-i facă semn să înceteze, dar atunci zări licăririle de lacrimi și în ochii altor oameni, din apropiere. Se zăpăci și simți că i s-a uscat cerul gurii.

„De ce geme soldatul?“ se gândi dânsul ca să-și domolească inima; dar în clipa când îi răsări întrebarea aceasta în creier, privirea lui întâlni iarăși ochii spânzuratului, în care acumă strălucirea de adineatori, mândră și încrezătoare, se zbaciuma gâtuită de întuneric.

Trecură astfel câteva minute. Corpul spânzuratului nu mai mișca de mult. Amurgul acoperea întreg pământul, ca un linșoliu negru...

— Ce facem, doctore? izbucni deodată generalul, ursuz. Nu vezi că s-a întunecat?

— Datoria, excelență, răspunse medicul liniștit, cu ochii la ceas.

— Ce datorie?... Constată! Astă-i datoria dumitale! zise generalul mai îndărjit.

Doctorul ridică din umeri, se apropie de stâlp și pipăi pulsul spânzuratului, iar pe urmă murmură:

— A murit mai repede, parcă i-a fost silă de viață....

— Lasă comentariile! se înfurie generalul. Rezultatul!

— Excelență, condamnatul a expirat, raportă doctorul salutând.

— Atunci? Ei? zise generalul nerăbdător, întorcându-se către pretorul buimăcit.

— Excelență, sentința s-a executat, rosti pretorul grăbit, bătându-și călcâiele ca un recrut silitor.

Generalul venise înadins ca să țină o cuvântare asupra dezertării la inamic și mai ales asupra pedepselor ce vor lovi fără cruce pe cei care s-ar abate de la datoriile ostășești. Dar acumă se simțea obosit și nu mai avea poftă de discursuri.

— Atunci, să mergem! mormăi dânsul, pornind atât de brusc, că oamenii de-abia avură vreme să se dea la-o parte spre a-i face loc să treacă.

Pretorul împărți repede ordinele cuvenite plutonierului și apoi alergă după general, să-i explică că vina incidentelor cade exclusiv în sarcina oamenilor nedisciplinați. Pe urmă toată lumea se urni și câmpul se umplu de pași. Numai Apostol Bologa rămase pironit pe loc, cu ochii mereu la spânzuratul căruia vântul îi zvârcolea aripile hainei.

— Bietul om! zise deodată căpitanul Cervenco, cu glas plâns, lângă Bologa.

— Cum? Ce zici? făcu Bologa tresăring și adăogând îndată, ca să-și ascundă emoția: De ce bietul om? De ce adică...

Dar nu sfârși, nici nu așteptă răspunsul căpitanului. Plecă pe cărare, spre sat, după ceilalți, ca și când i-ar fi fost frică să nu-l prindă noaptea aici. La vreo treizeci de pași, îl ajunse din urmă pe Klapka.

— Ei, îți-a plăcut, filozofule? îi zise cu o ușoară imputare în glas.

— Domnule căpitan, pedeapsa... crima... legea, bolborosi Apostol Bologa, speriat de întrebarea căpitanului.

— Da, da... și totuși... omul! murmură Klapka întunecat.

— Omul... omul... omul, făcu Bologa, cutremurându-se.

Împrejur întunericul se înăprise, încât înțepă ochii. Bologa înțoarse capul. Pe câmp, cât pătrundeau privirea, siluete negre se mișcau de îci-colo, parcă toți oamenii s-ar fi prefăcut în stații fără odihnă. Numai spânzurătoarea albea nepășătoare, împrejmuită de crucile albe din cimitirul militar...

Bologa se cutremură iar. Un frig dureros îi cutreiera inima. Șopti cu teamă:

— Ce întuneric, Doamne, ce întuneric s-a lăsat pe pământ...

Glasul lui șerpui ca un [scâncet] de bolnav și se stinse în ofările vântului.

2

Întunericul zugruma satul foarte împrăștiat în care azi trăiau mai mulți soldați dușmani decât civili. Casele negre străjuiau sperioase uliță largă, neprunduită, răvășită de gropi, desfundată de miile de căruțe ce treceau necontenti spre front, încărcate cu merinde pentru oameni, întorcându-se înapoi veșnic pline cu rămășițe de-ale luptelor... Ici-colo sclipea câte-un ochi de lumină galbenă, plăpândă, însemnând comandanțe, spitale, cărciumi-popote... Prin băltoacele uliții se împleteau, înjurând și blestemând, cei ce revineau de la execuție.

Apostol Bologa mergea tăcut alături de căpitanul străin. Vrea mereu să-și grăbească pașii, să se despartă de omul acesta bănuitor, care parcă și tăcând îi făcea muștri. Dar în aceeași vreme aștepta să mai afle de la dânsul ceva nespus de important și-i era atât de necaz că nu mai deschide gura, încât îi venea să tipe... și întunericul umed, încăiosând strâng ea în clește inima, din ce în ce mai fără milă.

Apoi, în fața unei case cu ferestrele luminate, se auzi glasul generalului, iar Klapka tresări și zise:

— Eu mă opresc aici... să...

Bologa nu răspunse și nici măcar nu salută, ci trebuia înainte, mai repede, ușurat, bucuros că a scăpat și înfricoșat să nu-l cheme înapoi, că și când căpitanul ar fi fost pricina apăsării ce-i încovoia sufletul. În curând coti într-o ulicioară strâmtă și apoi intră în ograda căsuței de niuie, unde își avea locuința. Din fund, dintr-un șopron, auzi cântec jalnic. Se supără că ordonanței îi arde de cântece tocmai acumă. Totuși asculta câteva clipe, gândindu-se: „E cântec de la noi...“ Vru să strige pe Petre, dar după ce deschise gura, își luă seama și păși brusc în tindă. Nu găsi ușa odăii și se înfurie: „El cântă în loc să...“ În odaie, pe o masă, ardea lampa cu flacăra gâtuită, cu sticla funinginită. Bologa își